

HITZAURREA

1. Justiziaren Teoria Bat, laburtuta

Irudika dezagun egoera bat non gizartekideok, hiritarrok, ados jartzen garen gure artean eratuko dugun gizarte antolatua gobernatuko duten printzipioen inguruan. Jo dezagun irudikatuturiko edo balizko egoera hori, arrazoi jakinengatik, gizartea eratzeke behar dugun akordiorako egoera egokia eta onargarria dela, alegia denok onartuko ditugula baldintza horietan adostuko ditugun printzipioak. Egoera irudikatu horretan hautatuko genituzkeen printzipioak egokiak eta bidezkoak izango lirateke, eta zalantzarik gabe gure benetakozko gizartearentzako printzipio zuzenak ere izango lirateke. Izan ere, balizko egoera horretan honako printzipioak adostuko genituzke: norberarentzako oinarritzko askatasunen sistema, ahalik eta zabalena eta besteen askatasun sistema berdinekiko bateragarri (askatasun berdinen printzipioa), eta bestalde gizarteko kargu eta postuen aurrean guztien arteko aukera-berdintasun justua egotea eta baliabide urrien banaketan desberdintasunak onargarri izatea bakar bakarrik gizartean okerren daudenen ongizatea hobetzeko balio dutenean (diferentziaren printzipioa). Printzipio horiekin batera beste irizpide bat adostuko genuke printzipioen arteko lehenespeneren inguruan: askatasuna, aukera-berdintasuna eta diferentzia.

Egoera irudikatu horri Rawlsek jatorritzko kokapena deitzen dio, eta horretatik sortzen den justiziaren ikuskerari, justizia bidezkoa. Zergatik onartuko genituzke printzipio horiek gure gizartea eratzeke, haren konstituzioa, instituzio publikoak eta legeak eratzeke? Bada, funtsean hautu arrazionalak egingo genituzkeelako, kalkulu arrazional baten ondorioz saiatuko ginatkeelako ahalik eta ondoen ateratzen: askatasun betean berdina izan, gutxieneko ongizateaz profintatu eta lehen mailako Onaz edo Ontasunaz disfrutatzeke benetako aukerak

izan. Jatorrizko kokapenean parte-hartzaileek, gizartekideek, honako ezaugarriak dituzte:

- 1) Berekoia dira, beren interesak defenditzen dituzten heinean.
- 2) Berdinak dira, guztiek daukate eskubide berdina printzipioak eta ideiak proposatzeko denen artean eratu behar duten gizartearen inguruan.
- 3) Arrazionalak dira, baliabide edo tresna efikazak hartzen dituztelako dauzkaten helburuak lortzearen; eta helburu horien artean ontasunen edukitzea dago; ez dituzte hautatuko beren desioak beteko ez dituzten printzipioak.
- 4) Modu berezi batean informatuta daude, gauza orokor asko dakitelako giza psikologiari, gizarteari, politikari, eta ekonomiarri buruz, printzipio orokorren ezagutza orokorra dute; ez dira ezjakinak; badute gutxieneko informazioa eta jakintza, eta hori baliozkoa zaie oinarrizko printzipioak adosteko.

5) Baina, ez dakite ezer beren buruz, ez dakite nolakoak diren beren ezaugarri pertsonal bereziak, ez dakite nolakoak izango diren beraiek fisikoki, zer-nolako abileziak, trebeziak, dohainak, ahalmenak edo aberastasunak izango dituzten; ez dakite inteligenteak edo motelak izango diren, txiro edo aberats, ezta zer arrazakoak izango diren ere, zer koloretakoak, zer sexutakoak, ez dakite osasuntsu eta sendo edo makal eta gaixo haziko diren, ezta zer gizar-te-klasetakoak ere, ez dakite zer-nolako iritzi moralak defendituko dituzten. Labur esan da, «ezjakintasun-estalki» bat dago (*veil of ignorance*) etortkizumaren inguruan, eta horren ondorioz, jatorrizko kokapen horretan, inork ez daki ezer bere patuaz edo egoera pertsonalaz. Jakin ere ez dakite zein gizar-tetan bizi behar duten, ezta nolako bizitza-planak, gogoak edo lehenespeneak hautatu behar dituzten ere.

Onar dezakegu jatorrizko kokapen hori egokia izanen dela printzipioei buruzko akordio bat lortzeko. Posible da esatea egoera horretan aurkitzen den jendeak askatasunaren printzipioa aukeratuko duela lehen-lehenik eta, horren ondorioz, eratu beharreko gizar-tean pertsona bakoitzak ahalik eta askatasun maila altuena izanen duela, betiere aldameneko pertsona guztiak askatasun maila berdin-berdinaz profitatuko direlarik. Bigarrenik, jatorrizko kokapenean aurkitzen den

jendeak desberdintasunaren printzipioa aukeratuko luke. Printzipio hori ondasun sozio-ekonomikoetan gertatzen diren desberdintasunei buruzkoa da. Printzipio horren arabera gizar-te batean onargarria eta aldi berean derrigorrezkoa da jendearen artean desberdintasun sozio-ekonomikoak egotea, baldin eta desberdintasun horiek ekartzen badute gizar-tean egoera okerrean dauden pertsonen maila sozio-ekonomikoa —ongizatea— igotzea, bai behintzat desberdintasun horiek egongo ez balira baino neurri handiagoan. Baina desberdintasun sozio-ekonomiko batzuek egoera okerrean daudenen maila igotzen ez badute, orduan desberdintasun horiek ez dira onartu behar. Beraz, desberdintasuna onartzen da bakar-bakarrik egoera sozio-ekonomiko eskasago batean daudenen onurako denean. Eta horrexegatik da arrazionala hautua: agian gu izan gaitzke egoera txarragoan aurkitzen garenok, eta orduan nahiko genuke gure ongizate-egoera hobetzea, horren ordaina pertsonen arteko desberdintasun maila bat onartzea izan behar bada ere.

Jatorrizko kokapenak dakarren emaitza (akordioa edo adostasuna) nolako den ikusi behariko dugu: askatasun eta berdintasunaren arteko oreka. Halere, garrantzitsuena prozedura da. Prozedura kontratu sozial batean oinarritzen da. Kontratua egiten dutenek beren ezaugarriekiko itxu edo estalita egon behar dute, ezjakinak. Kontratugileek ez dakite ezer besteei buruz ere, hala guztientzat ona dena egiten saiatuko dira. Gutxieneko askatasunaren berdintasuna eta ongizate-baldintzak ziurtatu nahi ditu Rawlsek ezjakintasun osoaren bidez: printzipio horiek adosteko eskaizten duena da izakiak arrazionalak izatea.

Behin justiziaren printzipioak adostu direnean, orduan onartuko du ezjakintasunaren estalkia pixkanaka altxatzea. Horrela, justiziaren oinarria adostuta, konstituzioaren diseinua egin behariko da gizar-tean, eta horretarako, partaideek gauza gehiago jakitea izango dute: nolako gizar-tea den, zein historia duen, zein lurraldetan dagoen, etab. Konstituzioan batez ere lehenengo printzipioa, askatasunen sistema, arautuko dute. Hirugarren pausuan leggetintzarako eskema ezarriko dute partaideek, batez ere gauza gehiago jakin ahal izango dute ekonomiaz, baliabidez, aberastasunaz...; eta orduan bigarren printzipioaren garapenari ekingo diote, baina oraindik ezagutza pertsonalak —hauen nortasuna eta ezaugarriak, bizitza-planak eta abar— estalita daude. Laugarren pausu batean altxatuko da estalkia, eta orduan partaideek jakin

ahal izango dute nor diren, zer nahi duten, zer suertatu zaien. Baina ordurako konstituzioa eta legeak eginak izango dituzte, adostuta; ordurako lanpostuak eta karguak betetzeko baldintza guztiak erabakita izango dituzte; laugarren urrats horretan legeak aplikatuko dira gatazka jakinei, gertakari zehatzei konponbidea emateko, zuzenbidearen eta justiziaren aplikazioaren aldia da: epaileena eta administrazioko arduradunena (ikus. *Justiziaren Teoria Bat*, 31. atala). Horra hor, funtsean, Rawlisen teoria.

2. Rawls eta Filosofia Politikoa

John Rawls (Baltimore, 1921-2002) XX. mendeko filosofoirik eraginkorrena izan da, filosofia praktikokoaren arloan bederen, etika moralean, filosofia politikoan eta zuzenbidearen filosofian hain zuzen ere. *A Theory of Justice* edo *Justiziaren Teoria Bat* (hemendik aurrera *Justiziaren Teoria* erabiliko dugu) izeneko liburu mardula (1971; berrikuspen nagusia itzulpenetarako 1975ean egina) mundu anglofonoko filosofo politikoaren artean gehien landutako lana da zalantzarik gabe. John Rawlisen itzala filosofiaz gaindi hedatzen da gure planeta osora eta kanpora ere; izan ere, unibertsoko 16561 izarki edo asteroideak haren izena darama. Harvardeko katedradun honen ekarpen nagusiak filosofia politiko liberalean izan dira, besteak beste, orain ingelesezko izenikideekin lagunduta aipatuko ditugun honako ideia nagusien inguruan, gero 3. atalean garatuko ditugunak:

- Justizia bidezkotasan gisa jotzen duen justiziaren ikuskera (*Justice as Fairness*): alegia, inpartzialtasuna, askatasuna (*equal liberty principle*), bidezko aukera-berdintasuna (*fair equality of opportunities*) eta diferentzia-printzipioa (*difference principle*).
 - Jatorrizko kokapena edo egoera (*original position*) eta ezjakintasun-estalkia (*veil of ignorance*).
 - Oreka gogoetatsua (*reflective equilibrium*)
 - Gizarte ongi antolatua (*well-ordered society*)
- Filosofo akademiko gehienek ustez, Rawlsek berebiziko ekarpena eta bultzada eman dio filosofia politikoari. *Justiziaren Teoria*-ren argitalpenak ezagutza arlo horren berpiztea ekarri zuen, ordura arte nahiko baztertua baitzegoen, pentsamenduari historiari buruzko ikastaroetan edo etikaren eta hizkuntzaren azterketaren mendean. Etika

utilitaristatik ekonomia politikora egindako ibilbide batzuek ere filosofia politikoa estali egiten zuten, eta ikuspegi orokorretatik kanpo, zientzia edo soziologia politikoaren ikuspegi teorikoak ziren nagusi, baina filosofia politikoak zuzenbidearen filosofoiaren magalean bizirik iraun zuen. Rawlsek irauli egin zuen mendekotasun-egoera hori, eta geroztik filosofia politikoaren nagusitasunaz jabetu gara.

Ikus dezagun, bada, zertan den Rawlsek ahanzturatik berreskuratutako filosofia politikoa. Filosofia politikoa, teoria politikoa eta zientzia politikoa gai berari buruzko hiru diskurtso bereiziak dira. «Politika da, aldi berean, gizartearen antolakuntza politikoa (instituzionala eta bestelakoa), gobernatzeko artea, gai eta arazo politikoaren multzoa, erregimen politikoei buruzko teoria, eta afera horiek guztiak aztertzen dituen gizarte-zientzia edo diskurtso filosofikoa»¹. *Zientzia politikoa*ren hastapenak, diziplina bezala, Max Weber-en eskutik azaldu ziren. Zientzialari politikoak informazioa ematen digu errealitate politikoari buruz: sistema politiko batek nola funtzionatzen duen, zer-nolako erlazioa eta aldea dagoen politikaren eta beste arloen artean, hala nola erlijio, ekonomia, zientzia, demografia, geopolitika, antropologia eta abarren artean. Politologoak ez digu proposamen politikorik egiten, ez ditu gure edo bere irizki politikoak ezertarako kontuan hartzen. *Teoria* politikoa da korrante politiko ezberdinen edo proposamen politikoaren eztabaida. Normalean teoria politikoak joera arautzailea hartzen du: eredu politiko bat landu eta horren defentsari ekiten dio.

Filosofia politikoak hainbat alderdi ditu: arautzailea, aztertzailea, interpretatzailea. Alderdi arautzailea teoria politikoarekin pareka daiteke; bertan proposamen politikoak egiten dira. Historian zehar teoriagile politikoek lanak filosofiatik arakatu dira; gehienbat Platon, Aristoteles, San Agustín, Akinoko Tomas, Hobbes, Locke, Rousseau, Montesquieu, Kant, Hegel, Marx, Arendt, Habermas, Hayek, Dworkin... bezalako filosofoek aztertu dituzte, eta zalantzarik gabe John Rawlsek. Baina filosofia politikoa ez da bakarrik gizarte idealaren ereduaren proposamen normatibo edo arautzailea (joera arautzailea). Hori historikoki alderdi garrantzitsuena izan daiteke, baina horrez gain, eta batez ere azken urteotan, kontzeptu politikoaren azterketa ere egin da (joera analitiko-kontzeptuala) edo teoria politiko

¹ Julien Freund: «Politiques» hitza. *Les Notions Philosophiques* izeneko hitze-gian. Paris, 1990, 255. or.

deak berdintsuagoak bilakatzeko eta aldeak berdintzeko, bai ezagutzen dugun gizartearekin zerikusirik ez duten ereduak antolatuz (anarkia eta utopia). Nahiz eta kontratu sozialaren ideia kritika politikoa egiteko tresna baliagarria izan (Rousseaurengan adibidez), halere ideia hori askotan gizartea legitimatzeko besterik ez zen erabiltzen, gizarte errealak kontratu sozial edo akordio baten gain eratu direla pentsatzeko bidea ematen zuelako. Horregatik beste autore batzuek nahia-go izan zuten gizarte idealaren ezaugarriak argi eta garbi finkatzea, benetako gizarte errealekiko inolako loturarik gabe. Horrela utopia sozialak agertu ziren gizarte berria izango zenaren planoak eta ardatzak jartzeko. Rawlson jatorrizko kokapenak badauka balizkotatsumaren kutsua, ezjakintasunaren estalkiak nolabait artifizialtasuna dakarrelako.

Filosofia politikoan lanzen diren arazo nagusien artean askatasunaren eta desberdintasunaren gaiak daude, justiziaren muina direnak, eta horiekin lotuta gizartearen barne-arazo politiko anitz dago: pertsonen segurtasuna eta askatasuna, ordena soziala, gatazkarik eza, kontrol soziala, betebeharr juridikoak, obedienciazaren arazoa taldearen barnean edo estatuen eremuan, estatuak edo gizarte antolatuak norainoko esku-hartze abalmena daukan norbanakoen eremuan, desobediencia zibila, aldaketa soziala edo ongizatea (gizarte-segurantza, hezkuntza, zergak), biolentziaren debekua, indarraren zilegizko erabilpenaren monopolioa; eta helburu horiek guztiak lortzeaz arduratzen diren erakundeak: polizia, sistema juridikoa eta judiziala, administrazioa. Gizartearen kanpo-arazoak ere lantzen dira filosofia politikoan, nahiz eta Rawlson *Justiziaren Teorian* kanpoan geratu diren: gizartearen segurtasuna eta osotasuna, gizartearen ongizate ekonomikoa, beste gizarteekiko harreman baketsuak eta ez hain baketsuak, nazioarteko gatazikak, eta gai horietaz aritzeko sortzen diren erakundeak: diplomazia, nazioarteko erakundeak, armada.

Rawlson ideiak filosofia politikotik beste arloetara ere hedatu dira jakina, eta ekonomia, zuzenbidearen teoria eta filosofia, zientzia politikoa, konstituzio-zuzenbidea, soziologia eta teologia bezalako diziplinetatik lantzen dira, oraindik ere. Eta diskurtso arautzaile praktikoeetan ere azaltzen da Rawls. Esate baterako, Estatu Banetako Auzitegi Gorenean, behin edo behin aipatu izan dira haren lanak epailetan, eta politikariek autoritate gisa erabiltzen dute beren proposamen

politikoen alde; eta hori ez da arrunta filosofoei dagokienez. Beraz, benetako pentsalari eraginkorren aurrean gaude.

Rawls ez da uste zitekeena bezain pentsalari oparoa izan. Horrelako ospea izateko ez zituen hainbeste liburu argitaratu. Artikulu akademikoak bai, ordea; baina ez kopuru harrigarri batean. Hiru liburu nagusi argitaratu zituen *Justiziaren Teoria*z gain: *Liberalismo Politiko* (*Political Liberalism*, New York, 1993), *Justice as Fairness: A Restatement* (2001) eta *Herrien Zuzenbidea* (*The Law of Peoples*, Harvard, 1999). *Liberalismo Politikoan*, Rawls saiatzen da bere kritikoei erantzuten, eta lehenago argitaratutako artikulua bildu eta birlamdu zituen. *Herrien Zuzenbidean*, justiziaren teoria eta bere bi printzipio nagusiak, alegia askatasun-printzipioa eta desberdintasun-printzipioa herrien arteko harremanetara eta nazioarteko ordenara proiektatzen ditu. Azken liburu hori oso gaixo zelarrik idatzi zuen, bihotza ahula zuela. *Justice as Fairness: A Restatement* liburuan, *Justiziaren Teoria* modu laburrago eta eskematikoago batean azaltzen du, batez ere bere *opus magnumari* buruzko hitzaldietarako prestatu zituen oharretatik abiatuta. Beraz, esan daiteke Rawlsek lan nagusi bat duela, *Justiziaren Teoria* alegia, eta lan hori arlo eta eremu ezberdinetara aplikatu zuela. Baina ia seihun orrialdeetan ikusten dugu zeinen aberatsa eta zehatza den Rawlson ezagutza.

3. *Justiziaren Teoriaren* ideia nagusiak

Bi ideia nagusi azaltzen dira, liberalismoaren munitzat jo daitezkeenak: askatasuna eta ongizatea. Bi ideia horietatik bi printzipio arautzaile aterako dira. Bi printzipio horiek onartzen badira, gizarte ongi antolatua sortuko da, justiziaren teoria batek gidatuko duelako. Horren guztiaren ondorioa justiziaren teoria bat da, edukia daukana, justiziaren teoria materiala, ez dena ez formala ez prozesal hutsa. Baina bi printzipio horien funtsatzea edo oinarritzea teoria formalaren bitartez lortzen da, kontratuaren bertsio berezi baten bidez: ezjakintasunaren estalki batek dakarren jatorrizko kokapena. Badugu ezagutza teorikoa, baina ez ezagutza pertsonala: ez dakigu ezer gure edo beste pertsonen egoerari buruz, zozketa batean bezala, edozein egoeratan suerta gintezke, baina badakigu gizarteak eta naturak nola funtzionatzen duten. Oso tresna intelektual eraginkorra da Rawlsek proposatzen diguna, kontratu sozialarekin zerikusia duena: ezagutza unibertetsala

daukagu, arrunta eta orokorra; baina izen propioen ezagutza erabat galdu dugu. Ezagutza, jakintza dosifikatu egingo da urrats ezberdinetan errelebantea dena eta hori bakarririk jakitea dugulako.

Hobbes, Locke, Rousseau eta Kant bezala, Rawls ere kontratu sozialaren tradizioan kokatzen da, eta justiziaren teoriaren haren printzipioak jatorrizko kokapenetik eratortzen dira. Kontratu sozialak ez dira historiako une jakin batean kokatzen, artifizialak edo irudikatutakoak; ez dira toki eta une jakin batean gertatu, ezta gertatzen ere, utopiko eta ukronikoak dira: ezjakintasunaren estalkiaren atzetik erabakiko dira justiziaren printzipioak. Zentzu horretan ere artifiziala da estalkia, eta neurri batean kontraenpirikoa: estalkiak ez ditu uzten nolakoak garen ikusten, eta horrela justiziaren teoriaren printzipioak adosterakoan ez gara gure aldeko interesen eta faktoreen arabera erabakitzen jarriko, teoria ez da kutsatuta egongo. Inork ez daki zein den gizartearen daukan lekua, zein leinutako edo klasetakoa den, ez daki zein den bere zortea ontasun naturalen banaketa horretan, ez du jakingo jaiotasunen eta trebezien zozketan zer tokatu zaion izatea: azkarra, geldoa, arina, zehatza, alferra, ederra, setatia, kementsua... Are gehiago, gizartekideek ez dakite zein izango den haien Onaren ikuskera; ez dute jakingo zeintzuk diren beren gogoak, beren zaletasunak, beren grinak. Ezin dugu jakin zer-nolako bizitza-planak izango ditugun: pila edo dantza gustatuko zaigun, parranda edo ehiza egitea... Hori bakarririk jakingo dugu justiziaren printzipioak eta gizartearen konstituzioa eta legearen funtsa erabakita daudenean.

Gutaz ezer ez dakigulako denontzat bidezkoak izango diren printzipioak adostuko ditugu. Ez badakigu zer tokatu zaigun, saiaturiko gara, badaezpada ere, inor ez oso aurreratuta suertatzea. Inork ez luke abantailarik izan behar, gurelako aldea handiegia ez izateko... gu ere ez ginateteke atzeratu atera nahi izango. Nolako estrategia hartuko genuke jatorrizko kokapen horretan? Okerren daudenen aldeko estrategia behinik behin, gu ere talde horretan suertia gintezkeelako. Hemen Rawlsek *maximin* estrategia proposatzen digu: okerren daudenen ongizate-egoera hobetuko dituzten desberdintasunak onartu: gutxien izatea okerren daudenak eta gehieneko onura atera dezaten desberdintasunetatik. Balizko adostasun edo akordioa, edo kontratu hura askatasun osoz hartuko genuke. Berdintasun osoa ezarriko bagenu, behar bada, denak aterako ginateteke galtzaille, ongizatearen ikuspegitik

galera izanda, nahiz eta hori bai, denak berdin egon. Garrantzitsuena ez da berdin izatea, askatasuna izatea eta ongi egotea da xedea, eta, ongi egoteko, aldeak beharrezkoak baldin badira, bejondetola!

Beraz, benetako jatorrizko kokapenean bageunde, horrelako printzipioak aukeratuko genituzke, libreak eta arrazionalak garelako. Printzipio bi horien arabera, eginbeharrak eta eskubideak ezarriko genituzke, eta gizarteko ontasunen banaketa --abantaila sozialak, lehen mailako onak, onura ekonomikoak, baliabideak-- arautuko genuke. Ikus ditzagun modu zehatzago batean Rawlsek proposatzen dizkigun printzipio biak.

Justiziaren lehenengo printzipioa

Pertsona guztiek dute eskubide bera oinarritzko askatasunetik ahalik eta hedadura handien hartzen duten sistema baten kide izateko, eta sistema hori denentzako askatasun sistema berdintsuarekin bateragarria izanen da.

Oinarritzko askatasunen artean honakoak ditugu: askatasun politiko, alegia botoa eman eta jasoitzekoa, eta kargu politikoa izatekoa; adierazpen-askatasuna mintzatzeko, idazteko eta elkartzeko; pentsamendu- eta kontzientzia-askatasuna; arrazoirik gabe atxilotua ez izateko eskubidea eta jabetza-eskubidea. Egia esan oso formulazio korapilotsua eskaintzen digu Rawlsek hiru ideia nagusi esaldi bakarrean uzartu nahirik, alegia (1) oinarritzko askatasun bera izateko eskubidea izan behar dutela gizartekideek, askatasun berdina (2) askatasun horien multzo edo sistema ahalik eta gehien-sakonen-zabalaren izatea eta (3) lagun hurkoaren oinarritzko askatasun-sistema berdinekiko bateragarri izatea (gainontzeko gizartekideen askatasun berberarekin bateragarri izatea, Kanten formula ezagunari jarraituz). Oinarritzko askatasunen arteko tirabirak gerta litezke, eta horregatik ahalik eta askatasunik handiena bilatzen da; baina besteen askatasun gehienarekin bateragarria izateko, negoziatu egiten dira, ahalik eta oinarritzko askatasun-sistemarik aberatsena lortzeko. Askatasun pertsonala bermatuta daukagu jatorrizko kokapenean, ezin da trabatu hurkoaren askatasun berdina bermatzeko ez bada. Liberalismo klasikoa horraino iristen zen, estatuaren aginteari eta botereari muga garbia jarriaz.

Justiziaren Bigarren Printzipioa

Behin askatasun-sistema bermatu ondoren, bigarren printzipioari ekingo genioke.

Desberdintasun ekonomiko eta sozialak honako baldintza bi hauek betetzeko moduan eratu behar dira:

- a) abantaila gutxien dituztenen onurarik handienerako eratuko dira, aurrezki justuen printzipioaren arabera, eta
- b) denentzat zabalik dauden kargu eta postuei lotuta egongo dira, aukera-berdintasun bidezkoaren baldintzetan.

Pertsonen *primary goods* edo lehen mailako onak edo ontasunak bermatu behar zaizkie; esan nahi da, jatorrizko kopapenean aukeratu genituzkeen printzipioen artean printzipio hau sartuko dugu, alegia gutako bakoitzak lehen mailako onak izan beharko lituzke, gizar-tearen ontasunen baldintzak eta oparotasunak kontuan hartuta jakina. Zer diren lehen mailako on edo ontasunak? Bada, bestelako desioak dituelarik ere, pertsona arrazional orok desioko lituzkeen onak. Printzipioz pertsona guztientzat berdina izan beharko liriteke *on* horiek, baina desberdinak izanda okerren daudenentzat lehen mailako on gehiago lortuko balira, bada orduan desberdintasun horiek onargarri eta onuragarri liriteke, bidezkoak liriteke. Gure kezka izango da okerren daudenen edo abantaila gutxien dituztenen egoera; haiei suertatu zaie horrela egotea; beste batzuek, aldiz, zorte handiagoa izan dute. Orduan honako printzipio hau adostuko genuke: hobeto daudenen eta okerren daudenen arteko desberdintasuna onartzea, baldin eta desberdintasun horrek, alde edo diferentzia horrek, okerren daudenei onurak eta abantailak ekarriko badizkie, edo desberdintasunik edo diferentziarik ez balego baina on gehiago ekarriko badizkie. Baina, berdintasuna inposatuz, okerren daudenen egoera kaltetuko balitz, orduan berdintasun berri horrek ez luke zentzurik izango.

Jakina, desberdintasun-printzipio horrek dakarren ondorioa da desberdintasunak bidezkoak izan daitezkeela, eta hori gure intuizio-en kontra doa. Zer gertatzen da gizabanako batek beste batek baino berezko trebezia, ausardia edo dohain gehiago izateagatik gizarteko bizitzan besteek baino ongizate edo lehen mailako on gehiago izatera iristen bada? Eta zer gertatzen da desberdintasun horiek jarraunspenean edo oinordetzan lortuak izan badira, norberaren merituek ezertarako kontuan izan gabe? Nola ziurtatuko dugu aukera-berdintasun bidezkoa? Rawlsen esanetan, gutxienez pertsona guztiei askatasun maila berdina ziurtatzea onartuko genuke, eta besteen askatasunekin batera ragarri izanda, desberdintasun edo meritu edo zorte gehiago eduki iza-

magatik ere, askatasunetan berdina izango ginatke, eta berdina esango luke kargu eta postuetarako aukerak bermatzeko orduan. Hori lortuz gero, desberdintasunak onartuko ditugu bai, baina bakarrik sistemaren ikuspegitik onuragarriak direnean: desberdintasuna zuzentzeak kalte ekartzen dielako gizartean okerren daudenei eta desberdintasuna egoiteak mesede ekartzen dielako. Hauxe da ikuskera orokorra: gizarteko lehen mailako on guztiak –askatasuna eta aukerak, diru-sarrerak eta aberastasuna eta norberarekiko begirunearen funtsak – modu berdintsu banatu behar dira printzipioz, salbu on horietako baten banaketa desberdinak abantaila gutxien dituztenen onurarako denean. Horregatik Rawlsek berebiziko garrantzia ematen die bere lehenespene-printzipioei: askatasunaren lehenespene eta justiziaren lehenespene efizientziaren eta ongizatearen gainean. Ikus ditzagun haren formulazioan.

1. lehentasun-araua (askatasunaren lehentasuna)

Justiziaren printzipioak ordena lexikalean mailakatu behar dira, eta, horregatik, oinarritzko askatasunak askatasunaren mesedetan bakarrik murriztu ahal dira. Bi kasu daude:

- a) hain hedatsua ez den askatasunak denek partekaturiko askatasun-sistema osoa indartu behar du;
- b) askatasun berdina baino txikiagoak askatasun txikiagoa duten guztiak onartzeko modukoa izan behar du.

2. lehentasun-araua (justiziaren lehentasuna eraginkortasunaren eta ongizatearen aurrean)

Justiziaren bigarren printzipioa eraginkortasunaren eta gututziko abantailak maximizatzearen printzipioen lexikalki aurrekoa da. Bi kasu daude:

- a) aukera-desberdintasunak aukera gutxiago dituztenen aukerarak areagotu behar ditu;
- b) gehiegizko aurrezki-tasak, oro har, zailtasun hori jasaten ari direnen karga arindu behar du.

Printzipioak modu intuitibo batean postula genitzake, behar bada justiziari buruzko gure lehenengo hausnarketak horrelakoak dira beti, intuitiboak, baina gero kontrastatu egin behar dira praktikarekin, errealitate empirikoarekin. Jatorrizko kopapenean erabat zentzudunak diruditenak teoria sistematiko batean sartzen dira, eta lehen formulazioa praktikak emandako informazioarekin fintzen doa, teoria siste-

matikoaren beste elementuekiko oreka kritikoa berezi batean sartzen denean ere koherentzia bila birformulatu egiten da. Jarduembide horri, metodologia berezi horri, Rawlsek *reflective equilibrium* izena ipini zion, eta, oreka gogoetatsu horri esker neurri batean, Rawlsek bere lekutxo hartu du arrazonamenduaren edo epistemologiaren historian, izan ere haren metodologia teoria kritiko sozialaren «berreraikuntza kritikoa» izeneko metodologiaren atzetik baitago.

4. *Justiziaren Teoria Bat* beste teoria batzuen artean: Rawlsten ikuspegia (utilitarismoaren itzala)

Justiziaren diskurtsoak hiru kategoriatan sailka daitezke³: deskribatzaileak, azaltzaileak eta arautzaileak. Ikerketa deskribatzaileak aktore sozialek dituzten justiziaren eta bidezkotasunaren pertzepzio eta joerak lanitzen ditu; ikerketa azaltzaile edo interpretatzaileak, berriaz, deskribapen horien atzetik egon daitezkeen aldagaiak eta eraginak identifikatzen saiatzen dira, azalpen bat eman nahirik. Beste punta batean justiziaren ikuskera onargarriak proposatzen dituzten teoria arautzaileak daude. Dударik gabe, atzetik osagai deskribatzaile eta azaltzaileak izan dezakete, baina teoria horien interesa eta funtzioa bestelakoa da. Adibidez, Rawlsten oreka gogoetatsuak intuizioak erabiltzen ditu, eta introspektzio simple batek sortzen ditu intuizio horiek, ez horrenbeste empirikoki oinarritutako moral soziologikoak. Justiziaren teoria arautzaileek askotan horrelako intuizio edo usteak izaten dituzte, eta hein batean kulturalak dira uste horiek. Gainera, justiziaren teoria arautzaileak justiziaren teorien tradizio batean kokatzen dira, aurreko teoriek egindako galderei, ekarritako soluzioei eta sortutako errotika berriei heldu nahirik.

Rawlsek berak bere Hitzaurtean dioenez, haren asmoa izan da tradizio anglosaxoian modu batera edo bestera luzaz nagusitu den utilitarismoari alternatiba sistematikoa eskaintzeko moduko justiziaren ikuskera bat lantzea. «Alternatiba hori aurkitu nahi izateko arrazoi nagusia, nire ustez, doktrina utilitaristak demokrazia konstituzionaleko instituzioentzat oinarri gisa duen abultasuna da. Berezik,»

³ Jon Elster, «The Empirical Study of Justice», *Rechtstheorie*, Beiheft 15, 1993, 157-169 or.

ez dut uste utilitarismoak herritarren —pertsona libre eta berdinkide gisa— oinarritzeko eskubide eta askatasunak behar bezala esplicita dituzakeenik, eta hori instituzio demokratikoak esplicitatzeko garrantzirik handieneko baldintza da». Mundu anglofonoaren filosofia praktikoa utilitarismoa (eta pragmatismoa) korronte nagusia izan da, eta Rawlsek horrekin egindako tala, utilitarismoaren mende zegoelako orduko filosofia politikoa. Funtsezko eskubideak oinarritzeko saioan benetako eragozpenak izan zituen utilitarismoak, eta, ondorioz, demokraziaren instituzioak euskarri filosofiko sendorik gabe geratzen dira. Justiziaren onurak, besterik ez zitzaion geratzen, eta argumendu nagusiak ekonomian edo teknikan aurkituko zituzten utilitaristek: ekonomia politikoak filosofia politikoa baztertzen zuten. Testuinguru ez anglofonoetan bilakaera ezberdina izan da nolabait, eta justiziaren teoriak askoz ere anitzagoak izan dira. Europar kontinentean esan daiteke utilitarismoaren eragina eskasa izan dela, eta marxismoak filosofia praktikoa eztabaidan puntua jartzen zuten bitartean, Kanten jarraitzaile berriek kontrapuntua jarri zuten, beste korronteen eragina baztertu barik —horra Nietzsche, diskurtsoaren kritika, etab.—; baina nekez ulertuko dugu Rawlsten teoria, korronte horiek denak ongi ezagutu arren⁴, utilitarismoa aintzat hartu gabe.

Justizia da filosofia politikoan gehien lantzen den arazoa. Zentzuala da, baina justiziaren gaia bera oso ikuspegi ezberdinetatik azter daiteke. Justiziari buruz egindako diskurtsoen artean —azterketa soziologikoak zuzenbidearen soziologiatik edo kriminologiatik, psikologia sozialetik, soziologia politikatik, ekonomiatik, azterketa linguistikoak, kontzeptualak, teorien egitura logikoa, eta baita ere proposamen arautzaileak politikatik edo etikatik— zaila da sailkapen bat egitea. Filosofia politikatik egin behar den lehenengo urratsa justizia eta justiziaren administrazioa berdintzen dituzten diskurtsoak baztertea da, eta justiziaren teoria arautzailean jarri behar da arreta. Justiziaren teoriak orokorrak izan daitezke edo lokalak, hau da, arloz arlokoak. Baina gehienetan erakunde politiko edo juridikoak daude jokoan. Horrela, honako arlo hauek (Michael Walzer-ek *Spheres of*

⁴ Nire uste apalean, M. Foucault eta diskurtsoaren kritika, marxizale estrukturalistak (Althusser); Lukacs eta Gramsci, Bobbio, besteak beste dira. *Justiziaren Teoria* falta diren korronte adierazgarrienak. Europar kontinenteko filosofia politikoa anitzagoa izan da; dena den, Rawls tradizio anglosaxoian kokatuta egoteko nahiko irakia egon zen.

Justice terminoa erabiltzen du justiziaren arlo ezberdinei buruz mintzatzerakoan) ikertu dira, besteak beste: ekonomia, ongizatea eta justizia banatzailea; zuzenbide penala eta justizia ordainkaria; estatuen boterea eta justizia; nazioarteko harremanak eta justizia; prozedurazko justizia; justizia eta antolaketa politikoa (gutxiengoan tratua adibidez). Walzerren ustez arlo ezberdinetan justiziak esanahi eta egitura ezberdina izango du.

Justizia eta zuzenbidea aztertzen dituzten lanen artean H.L.A. Hart⁵-ek egin zuena bereziki eraginkorra izan da Oxford unibertsitate-tik pasatako Rawlsengan. Harten interes nagusia da nola erabiltzen diren hizkera arruntan «justizia» hitza eta harekin zerikusia duten beste terminoak. Hori eginez, posible izango da justizia hobeto ulertzea. Ez dago definizio itxi edo azterketa kontzeptual huts bat ematerik, baizik eta usuzko erabilpenen azterketa bat. Gauzak horrela, ikusten dugu nola bai abokatuok, bai jende arruntak zuzenbidezko erabakiak (legezkoak edo epaiak) epaitzerakoan gehien erabiltzen dugun terminoa justizia dela; zuzenbide justuari edo injustuari buruz mintzatzen gara eta erabaki judicial bat justu edo injustuizat jotzen dugu. Behar bada justiziarekin batera beste irizpide batzuk ere erabiltzen ditugu; hala nola, efikazia, utilitatea. Haren ustez morala eta justizia ez dira gauza bera, eta hori hizkera arruntan ere ikusten da. Adibidez, aita batek bere alaba krudelki tratatzen badu gauza txarra edo gaitza egiten duela esango dugu, bere alabarekiko obligazioa ez duelako errespetatzen. Moralean erabiltzen ditugun balio-terminoak aplikatuko dizkiogu aita horri: gaizta, gaiztoa, txarra. Baina aita horrek alaba bat bestea baino gogorrago zigortzen badu ekintza beragatik edo semea zigortzen badu semeak egin ez duen hoben batengatik aita hori injustuki edo bidegabe jokatzeko ari dela esango dugu, baina ez ezmorala dela. Lege batek gurasoei agintzen badie beren seme-alabak eskolaratzea esango dugu lege hori ona dela, eta lege batek gobernua kritikatzeko debekatzen badu, berriz, txarra dela. Baina lege batek pertsona mota bati, adibidez zuriei edo jabeei bakarrik onartzen badie kritika hori, eta beste klase bateko kideei, berriz, kritika egitea debekatzen badie, orduan esango dugu lege hori txarra izateaz gain bidegabea ere badela. Beste adibide bat: lege batek zergak ezartzen baditu norberaren diru-ahalmenaren

⁵ Ikus, adibidez, *Law, Liberty and Morality*, Stanford, 1963, euskarazko bertsiota Eleria aldizkarian, 15. alean, 2007.

arabera, orduan bidezkoa dela esango dugu, eta bidegabea aldiz, ez baldin badu hori kontuan hartzen. Badirudi, beraz, justizia kontzeptu erlazionala edo dialektikoa dela: pertsonen artean konparazioak egiten ditugunean justizia agertzen zaigu. Pertsona taldeak edo pertsona motak tratatzen diren modua epaitzerakoan; ontasun bat edota zama bat pertsona ezberdinen artean banatu behar denean; kalte edo hoben bat egin denean eta kalte horren ordaina edo konpentsazioa eskatzen denean; eta modu deribatu batean esaten dugunean epaile bat bidezkoa dela edo prozedura bat bidezkoa dela edo pertsona bat bidegabe kondenatua izan dela; kasu horietan justiziaren ideia agertzen zaigu. Esan daiteke lege bat ona dela bidezkoa delako eta txarra dela bidegabea delako; baina ez dugu esaten bidezkoa dela moralaren arabera ona delako edo bidegabea dela moraliki gaitza delako. Moralaren eremua justiziarena baino zabalagoa da. Akaso *Fairness* edo bidezkotasuna proposatzerakoan Rawlsek horixe bera izan zuen gogoan.

Justiziaren teoria ezberdinek alderdi horiei begiratzen diete. Hasteko, justizia banatzailea (*distributive justice*) dago. Justizia hitza erabiltzen dugu adibidez, onak edo ongiak (ontasunak) edo baliabide urriak banatu behar ditugunean. Orduan justizia banatzailezko irizpideak erabiltzen ditugu; eta banatzen dena ongi bat edo zama bat izan ordez, arreta, errespetua edo kontsiderazioa denean prozedurazko justizia agertzen zaigu. Ontasunak edo baliabideak eta zama edo obligazioak banatzeko orduan, justizia izango da bidezko emaitza. Baina bidezko emaitza zer den justizia banatzaileari buruzko teoria ezberdinen arabera erantzuten joango da: berdintasun osoa, berdintasun erlatiboa, merituaren araberrako emaitza (norberari dagokiona eman). Ikus ditza-gun teoria ezberdinen erantzunak.

Erantzun liberal klasikoa honakoa izan da: norberak lortzen, ekoizten edo produzitzen duena gordetzeko askatasuna izatea da bidezkoa; hori da askatasun pertsonalaren funtsezko adierazpena. Estatutaren oinarriak askatasuna behar du, bestela estatua paternalista bihurtzen da; beraz, estatutuak norberaren askatasun hori errespetatu behar du, eta gainera, merkatu libreko lortuko du justiziako oreka bat (merkatuaren esku ikusezinak oreka hori lortzen du Adam Smith-en edo Alfred Hayek-en ustez). Erantzun berdintzaileak dioenez, aldiz, estatutuak hiriarren arteko berdintasuna bermatu behar du (alaitasuna, sozialista utopikoak), eta bide horretan zilegi da pertsonen sortutako

ontasunak eta ongiak birbanatzeari ekitea eta pertsona guzniei berdina ematea. Erantzun marxistak, bere aldetik, justizia ezabatu nahiko luke, hain zuzen ere justizia ez litzatekeelako beharrezkoa izango. Marxismo zientifikoaren arabera gobernatutako gizartearen baliabideen eskasua desageretuko litzateke. Marxen utopian, oparotasuna lortu eta ez da arrazoirik izango ontasunak eta ongiak birbanatzeko, gutako bakoitzak behar adina izango dugulako, eta horregatik justizia ez da beharrezkoa izango, baina oparotasuna erdietsi bitartean (Marxismoaren interpretazio askoren ustez) estatuek ekoizpen-baliabideak monopolizatu egin beharko ditu eta birbanaketari ekin. Erantzun liberalaren egokitze baten ondorioz, ongizate-estatuaren erantzuna agertzen da (sozial-demokrazia, edo sozialismo demokratikoa): askatasun pertsonalaren eremua onartzen du, baina askatasun hori ongizate-egoerarekin konbinatuz, birbanatze-mekanismoak aldarrikatuz eta askatasun pertsonala ziurtatuz. Rawls hortxe kokatzen da.

Justizia banatzaileaz gain, justizia ordainkaria (*retributive justice*) dugu. Kalteren bat sortzen denean, kalte-ordaina eskatzen da. Kaltetuari ematen erantzuna bidezkoa izanen da neurritz berrukoa edo ongi neurtua denean, ordainak konpondu nahi dena baino kalte handiagoa ekartzen ez duenean eta kaltetuari behar bezalako konponketa eskaintzen zaionean. Kaltetua izan daiteke pertsona bat edo talde bat (gizartea) edo biak aldi berean; eta kaltea sor daiteke nahitara edo nahigabe; kaltearekiko erantzukizuna ere ezberdina izan daiteke; erantzuna edo ordaina proportzionala, neurtua izateko, hainbat faktoreri begiratu behar zaie: kaltea nolakoa den, kaltearen inguruan borondatea egon den ala ez —mens rea—, kaltetua nor den eta zein jarduera izan duen kaltea jaso baino lehen eta kaltea jaso eta gero, ordainaren helburua zein den, etab. Problema nagusi horren inguruan zenbait teoria agertzen dira (Heller, 1987). Batzuek proposatzen dute ordainketaren munta eta garrantzia delitu edo kaltearen larritasun edo seriotasunaren arabera izatea: ez da kontuan hartzen delitua zein egoeratan egon den, baizik eta kaltea nolakoa izan den, eta kaltea larria baldin bada, orduan ordaina ere handiagoa izango da. Hor onartzen den balioa libertatea da: delitugilea libre zen delitua edo kaltea ez egiteko, askatasun horrek erantzukizuna dakar eta erantzuna edo ordaina zigorra da. Teoria hauek iraganari begira daude: egindako kaltea ordainarazi eta gizartearekiko eta biktimarekiko zorra kitatu. Beste teoria batzuek, aldiz, disuasioa baliatzen dute, alegia kaltea egiteko asmoa

eta gogoia kentzea da helburua. Zigorra tresna bezala erabiltzea proposatzen dute delitu gehiago gerta ez daitezen; gizartea arriskutik babestutako egin behar omen da, eta horretarako zigorrak jarri behar direla uste da. Zigorrak etekin bat eman behar du, balizko delitugileak uxatzea. Hemen nagusitzen den balioa baliagarritasuna da: zigorrak zerbaiterako balio behar du; ez egindako delitua ordaintzeko, baina bai kalte gehiagorik ez izateko. Etorrizunari begira daude eta arriskuaren teoria bat suposatzen dute. Baina prebentzioa areagotzen dutenez, oraindik egin ez den hobena zigortzera irits daitezke, baita kalterik gertatu gabe balizko kalteguileak zigortzera ere. Azkenik teoria terapeutiko edo klinikokoak azaltzen dira, kalteguile edo delitugilea gaixo bezala ikusten dutenak, zigorraren bidez sendatu beharrekoa. Kasu horietan ordainna tratamendua da, terapia. Hor onartzen den balioa zientziarena da (konduktismoa adibidez, edo psikiatria). Normaltasuna delitugile eza da, eta pertsona normalek ez diote gizarteari kalterik sortzen. Beraz, kalteguileak ez dira normalek eta tratamenduaren bidez sendatu edo normaldu egin behar dira. Jakina, problema larriak agertzen dira normaltasun hori definitzean. Irizpide zientifikoaren abusua agerian gertatu da historian zehar. Teoria horien aldaera batek delitugilea bera biktima bezala ikusi izan du: delitugilearen inguru sozialak —pobrezia, biolentzia, abusuak— sortzen du delitua, eta delitugilea gaixo patologikotzatiko beharrean gaixo sozializat jotzen da. Rawlsek ezer gutxi esaten digu justizia ordainkariaren inguruan (38. atalean, zigor penalen inguruan).

Azkenik, justiziaren hirugarren eite bat ere azter daiteke, prozedurazko justizia (*procedural justice*) alegia. Bai ondasunak eta zamak banatzerakoan, bai kalte baten ordaina erabakitzen dugunean, justizia emaitzaren kontu bat da: meritua edo beharra edo merezimendua kontuan hartuz emaitza bidezkoa sortzen bada, justizia gauzatu egiten da; baina horretaz aparte, kontuan hartzekoa da, halaber, behar horiek, meritua edo merezimendu horiek nola neurtu diren eta horien arabera emaitza nola kalkulatu den. Adibidez, alderdi guztiak aintzakotzat jo al ditugu? Pertsona guztien interesak neurtu al ditugu? Alderdi guztiei eman diegu aukera erantzunak izan daitezke? Orduan beste eite bati begiratzen diogu, alegia prozedurari. Epaiketa bat bidezkoa (*fair*) dela esaten dugu prozeduraren ideia bat erabiltz: epaiaren emaitza ona edo txarra ez ezik, erabakia bera bidezko prozedura baten fruitua den, inpartzialtasuna zaindu ote den, alderdien berdintasun forma-

la, neutraltasuna, argumentuen ponderazioa... alderdi horiek guztiak neuritzen dira. Zentzu berean esaten dugu justiziakoa dela legegileak jokoan dauden interes guztiei (eta ez batzuei bakarrik) entzutea eta horiei arreta ematea lege bat erabaki aurretik, eta era berean esaten dugu epaileak auzilari orori entzun behar diela erabakia hartu aurretik. Halako kasuetan, emaitzei begiratu gabe, justizia prozedurari lotzen zaio. Rawlson meritu handia da emaitzen justizia bilatzen duela bidezko prozedura bat jarraituz; bere teoriaren muina justizia banatzailea da, baina horren bidezko prozedura zuzen batean oinarritzen du. Neurri batean bigarren maila batean uzten du justizia ordaintzaile edo ordainkarria.

Hiru alderdi edo arlo horietan (*Spheres of Justice*) azaltzen zaigu justizia arautzailea; gainera aplikazio ezberdinak ditu justiziak erakunde ezberdinetan. Justiziako galdera bat izan daiteke erietxe batean zein gaixori eman lehenetsuna; justiziako galdera bat izan daiteke zein ikasle onartu goi-mailako eskola batean edo zeini diru-laguntza eman, edo espetxe batean nori eman behar zaizkion bisita-baimenak. Galdera horiei erantzuteko justiziako irizpideak behar dira; agian, justizia deskribatzaileak aurkituko ditu soluzioak bilatzeko asmotan aktoreek praktikan erabiltzen dituzten irizpideak eta justizia interpretatzaileak aurkituko ditu irizpide horien atzetik dauden azalpen funtzionalak eta materialak, ekonomikoak, antropologikoak, politikoak, etab. Baina adierazpen horien guztien atzetik, ba ote dago oinarritzko ideiarik edo araurik?

Batzuen ustez oinarritzko ideia, justizia arautzailearen oinarritzko araua, zera da: gizabanakoek badutela berdintasunerako eskubidea (egoera berdinean aurkitzen direnean berdin tratatuak izateko eskubidea) edo ezberdintasunerako eskubidea (egoera adierazgarri ezberdinetan aurkitzen direnak ezberdin tratatu behar dira) egoera erlatibo baten aurrean, baina bereizketak egin behar direla bakar-bakarrik irizpide onargarriak jarraituz, bestela bereizkeria dira. Diskriminazioa edo inpartzialtasuna eta justizia lotuta daude, eta horregatik Rawlsek proposatzen du bere teoria: justizia bidezkotasan gisa. Hori izango litzateke justiziaren kontzeptu herrikoia (*folk concept of justice*); gero kontzeptu horrek ikusmolde ezberdinak izango ditu teoria bakoitzaren arabera kasu berdinak zeintzuk diren eta bakoitzaren hori zer den kasu bakoitzean. Justiziaren gutxieneko adierazpen hura erabat formala

da: eduki aldetik hutsa da. «Bakoitzari dagokiona eman» edo «kasu berdinak berdin tratatzea, eta ezberdinak, modu ezberdinez» formulala hutsak dira, edukirik gabekoak. Justizia formalaren adierazpenak dira. Teoria bakoitzak, ikuskera bakoitzak formula horri eduki bat emango dio, justizia *materia* proposatuz: norberari bere merezimenduen arabera eta bakoitzari bere erruen arabera; norberari bere klase edo leinuaren arabera; norberari bere gaitasunaren arabera; norberari bere beharren edo eskaeren arabera... Rawlsek ere bere edukia emango dio formula horri, eta horregatik bere teoria justizia materialeko teoria bat da: norberari ahalik eta askatasunik handiena eta desberdintasunik onartu, baldin eta okerren daudenei ongizateko irabaziazki ekartzeko badizkie, betiere printzipio bi hauen mailakatzearen bitartez: garrantzitsuena askatasuna da, eta ondoren gutxieneko ongizatea. Era batean zein bestean erabakitzea oso garrantzitsua eta konplexua da, baina gutxienez prozedura onargarri bati jarraituz erabakitzen badugu, orduan badaukagu zerbait, eta horrexegatik da *prozedurazko* justizia hain funtsezko.

Eta justizia formalean bi galdera bereizi beharrean gaude: erregelaren formulazioa eta formularen aplikazioa. Posible da lege bidezko bat bidegabe aplikatzea eta lege bidegabe bat lege eta bidez aplikatzea. Hain zuzen ere horrexegatik, pribilegioak eta immunitateak bidegabeak izan daitezke: berdinak diren kasuetan diskriminatu egiten bada eta kaltea sortzen denean konpentsaziorik ez badago, orduan kasu berdinak ez dira berdin tratatzen; adibidez, arrazoirik gabeko aberastea delakoa ez bada egoera berdinetan berdin tratatzen edo berdin-berdinak diren intimitatearen bortxaketak gertatzen direnean konpentsazioa kasu batzuetan bakarrik ematen denean antzeko kasuetan ematen ez den bitartean. Beraz, gauza bat da arau edo erregela edo arau-esakune baten formulazioa (bidezkoa ala bidegabea izan daitekeena) eta beste gauza bat arau-esakune baten aplikazioa (bidezkoa ala bidegabea izan daitekeena).

Justizia formalak zerikusi zuzena du moral prozedurazkoarekin; arauak formulatzerakoan, justizia formalak zenbait irizpide proposatzen ditu, besteak beste: unibertsalgarritasuna, orokortasuna, objektibotasuna eta inpartzialtasuna. Justizia formalaren aplikazioak beste irizpide formal batzuk ere baditu: aplikazioa kontsistentea edo iraunkorra izatea, arauak ematen dituen pausuak betezea,

uzian dauden pertsonen entzutea, hartzen den erabakiaren aldeko arrazoiak hornitzea.

Agnes Hellerrek⁶ esaten du modernitatean agertzen dela justizia dinamiko. Honek prozedurazko balio bat onartzen du: arrazionaltasuna eta diskurtsoa, eta bi edukizko balio: bizitza eta askatasuna. Justiziaren aplikazioek bere bidezkoak behar dute izan, eta hor justizia prozedurazkoaren lehenengo muina agertzen zaigu; baina gizarte estatikoetan aplikatzen diren irizpideak edo erregelak (arauak, formulak) ez dira kritikatzeko, oniztat jotzen dira, eta horregatik ez dira aldatzen. Ezbaian jar daitekeena da arau horien aplikazioa kasu jakin batean. Gizarte dinamikoetan, aldiz, erregelen aplikazioaz gain, erregelak ere eztabaidatzen dira, ez dira kritikarik gabe onartzen, nahiz eta erregelak justizia prozedurazkoa errespetatu. Gizarte estatikoan (justizia estatikoan), justiziaren eremua justizia formalaren aplikazioak agortzen du. Erabaki bat edo epai bat kritika daiteke erabaki horiek aurreko erregelaren bat gaizki aplikatzen duelako, edo ez duelako ezertarako aplikatzen; baina erregelak esaten duena ez da kolokan jartzen; ez da erregela altermatiborik proposatzen, horren aplikazio egokia baizik. Gizarte modernoetan, justiziak alderdi dinamiko bat hartzen du, zeinaren arabera aplikatu beharreko erregela bera kritikatu egiten den justizia materialaren irizpideen arabera, eta horrela sortzen dira justiziaren teoria ezberdinak eta haien arteko lehia eta kontrastea, eta gizarte aniztatan talde bakoitzak justiziaren teoria bati eusten dio. Liberalismoaren arabera, ikuskera ezberdinen aurrean xedea eta helburua da oinarritzko teoria komun bat adostea: Rawls azaltzen zaigu hor maisuki, Habermasekin batera, eta teoria hori aurkitzeko bidezko prozedura proposatzen du.

Justiziaren Teorian, Rawlsek askatasunaren eta berdintasunaren arteko uztarketa bilatzen du. Horretarako, justiziaren egoerak, mugaketak eta baldintzak azaldu behar ditu —alegia eskasia, altruismo mugatua eta berekoikeria erlatiboa, norbera bere helburuekin baina elkarlanaren berri duela—, eta azaldu behar du, halaber, baldintza horietan pertsonak, alderdiak, beren portaera gidatuko duten printzipioak erabakitzerakoan bidezko hautaketa-egoera batean nola kokatzen diren. Hume eta Kant uztartu egiten dira horrela. Rawlsek eskaintzen diguna da bidezko hautaketa-egoera bat lortzeko eredu

⁶ *Beyond Justice*, Oxford 1987

bat: jatorritzko egoera edo kokapena eta bere ezjakintasunaren estalkia. Egoera horretan, gizartekideek guztientzat onargarri iratekeen justiziaren printzipioak aukeratuko liuzkete —Rawlsek proposaturiko printzipioak—, beste teoriak —utilitarismoak, libertarismoak— proposatutakoan gaitetik.

Justiziaren Teorian Rawls saiatzen da askatasuna eta berdintasuna adiskidetzen, eta horretarako justizia bidezkototasun gisa utertuko du, justizia banatzailearen arazoa ebazteko soluzio ezaguna proposatuko du, kontratu sozialaren figura erabiliko du. Onartzen du elkarlanerako prest gaudela, baina ez ditugula nahi elkarlanak dakartzan zamak eta bai, aldiz, onurak. Beste hitzetan esanda, ez gara guztiz eskuzabalak eta ezta guztiz zuhurrak ere; zentzudunak eta arrazionalak gara. Badauzkagu helburuak, eta prest gaude hurkoekin batera lortzeko, denok onartuko ditugun printzipio baten arabera. Baina gure helburuak eta gogoak desberdinak izaten dira, bakoitzak bereak dituelako, eta hori horrela izanda, nola aurkituko ditugu denontzat onargarri diren printzipio horiek? Horretarako, printzipio horiek aukeratzeko, egoera berezi batean kokatu behar dago. Kokapen horretan ez genuke jakingo ezer gure benetako egoeraz, gure pertsona-izaeraz, gure dohainez, gure jatorriaz, gure ondasunez, etab. Alegia, ezjakintasunaren estalki batek gure egoera pertsonal bereziari buruzko informazioa ezkutatuko liguke. Gure helburuez ere ezer gutxi jakingo genuke beraz, eta gauzak horrela, zer printzipio aukeratu? Oinarritzko askatasunak denontzat berdina nahi genuke: kontzientzia-askatasuna, adierazpen-askatasuna eta halakoak. Baina era berean, ziurtatu nahiko genuke askatasun horien bitartez gure helburuak, edozein izanda ere, lortuko genuke tuzkeela. Guztiz txiro izango bagina, zertarako nahiko genukeen bilerarako askatasuna? Derrigorrean eskatu beharko genuke, beraz, bizitzan aukera berdina izatea; agian ez genukeen berdintasun erabatekoa eskatuko, ezinezkoa bailitzateke, baina gutxienez bai eskatuko genukeela gure oinarritzko askatasunek zerbaiteko balio izatea, gure helburuak eta xedeak bilatzeko aukerak izatea. Gero, gure askatasuna erabiliz, gure bizitza-helburuak eta hauu arrazionalak aukeratzen joango ginatke. Hortxe agertzen da bigarren printzipioa, desberdintasun printzipioa: gizartearen leudekeen desberdintasunak onargarri irateke baldin eta gizartearen okerren leudekeen aldeko onurak ekarriko balituzkete, eta neurri horretan bakarrik.

Printzipio bi horiek –askatasunarena eta desberdintasunarena– gizarte-erakundearen oinarritzko egiturari aplikatu beharko litzaizke: auzitegei, merkatuei, konstituzioari, legegintzari. Printzipio bi horien artean lehespene bat badago; alegia garrantzitsuena askatasuna da, eta ondoren, hori ziurtatzen dugunean desberdintasunak onar ditzakegu. Gizarte ongi antolatuta batean printzipiook onartuko lirateke, gizartekide guztien ongizatea lortzeko begira leudekeelako eta justiziaren ikuskera publikoak gidatuko lituzketelako. Justizia bidezkoitasun gisa ulertzen duen teoria honek ekarpena egiten dio justiziaren teoria idealari eta bere oinarri teorikoan beste ekarpen asko hartzen ditu.

5. Rawlsten eragina

Zaila da Rawlsek izan duen eragina puztea. Berak finkatu du politikaren teoriari buruzko penisamendu arautzailearen aztergaien zerrenda historia garaikean. Neurri batean berak eman dio eredu liberal edo sozialdemokratari azken fineko oinarri arrazionala, neoliberalismoaren aurrean edo komunismoaren aurrean. Keynesek XX. mendeko ekonomari edo Kelsenek zuzenbidearen teoriari egin zieten ekarpenaren parekoa dugu Rawlsek etika politikoari egindakoa. Filosofia politikoaz gaundi hedatzen da haren eragina, eta haren ikuspegia benetan da aberats. Amartya Sen eta beste ekonomilaria asko Rawlsten teoriatik abiatu dira, eta aldi berean Rawlsek ekonomilarien ekarpenak aintzat hartzen ditu bere eztabaidetan. Aurreko paragrafoetan zertzelada nagusi batzuk, hori besterik ez dugu zirriboratu, baina *Justiziaren Teoria* liburu mardulean beste alderdi asko lantzen dira, irakurleak euskarazko bertsio honetan ikusiko duenez, teoria etikoan eta filosofia politikoan tradizionalki landu izan direnak, ekonomia politikoa bera ahaztu gabe (gogora dezagun ildo horretatik etikaren eta sentimenduen filosofiaren eskutik sortu zela ekonomia politikoa Adam Smith Glasgow Unibertsitateko Etika katedradunaren altxoan). Liberalismoan ez ezik, sozialdemokraziaren teoriar aurkitzen ditugu Rawlsten ildoak.

Rawlsek bere liburuan filosofia garaikidearen eta oro har gizarte-zientzien ezagutza sakona eta zabala erakusten digu, eta gizarte-zientzien ekarpenak ere kontrolatzen ditu neurri handi batean, etolo-

gia, ekonomia, administrazio-zientziak, psikologia, etab. Eta diziplina hortean guztietan badauka, apaltasunez, bere ekarpenakoa. Erlajioren teoriar eta teologian ere badauzka gogoeta interesgarriak, eta euskal kulturaren eta historiaren ikuspegiak, aipagarriak dira Lotiolako Inazio deunaren gogo-jardunen inguruko aipamenak.

Rawls aintzakotzat jo gabe nekez ulertuko dugu gaur egungo diskurtso politikoa, eta Europar Batasunean eredu sozio-ekonomiko berezia aldarrikatzen duten pentsalari eta politikoko frankok Rawls dute aita ponteko filosofikoa. Europar Batasuneko Oinarritzko Eskubi-deen Gutuna bera Rawlsten ideien garapen gisa ikus liteke, Habermas, Giddens eta beste autoreak baztertu gabe noski, baina horiek ere Rawls gabe ezin litezke konpreni.

Askatasunaren printzipioaren formulazioan Rawls hain berriztatzaile izan ez bada ere eta azken finean beste filosofo batzuen arrastoa jarraitu izan badu ere, hala nola Lockena edo Kantena, bere bigarren printzipioarekin, edo diferentziaren printzipioarekin hain zuzen ere, eta printzipio hori askatasunaren mende jartzearekin, Rawls garai eta ideologia oso baten ikurra izatera iritsi da: sozialdemokraziaren oinarria, hots, merkatu-ekonomia eta ongizatearen estatu birbanatzailean uztertzea. Desberdintasunek ekoizpena bultzatzen dezakete pizgarriak eskaini dezaketelako: alegia gehiago produzitzeko eta edukitzeko gogo handiagoa izan liteke desberdintasunak onartuz desberdintasunik onartuko ez balitz baino, eta horren ondorioz ekonomia garatuko litzateke eta okerreren daudenen lehen mailako ongiak lortzeko aukerak areagotu egingo lirateke eta haien egoera modu nabarmenean hobetu. Baina diferentziak onartzen hasiko ginateteke behin funtsezko askatasun pertsonalen sistema ahalik eta zabalena eta sakonena bermatuta izan ondoren. Erakunde publikoetan eta justiziaren teoriar funtsezkoena askatasun pertsonala da. Rawls, beraz, ezin zaio egin marxzaleei egin ohi zaien kritika, hots askatasun pertsonala sakrifikatu egin duela berdintasuna lortzearen. Horretan datza haren ekarpena.

Alta, neurri handi batean, Rawlsten merituak koska bat ere badakar: bere meritua izan da erakundeentzako filosofia politikoa egin izana, instituzioen justizia bat. Estatu-ereduarentzako justizia bat da, oso publikoa, oso konstituzionala, baina neurri batean gizarte-sarea eta etika pertsonala bigarren maila batean geratzen da. Justiziaren teoriak etika politikoa filosofia politikoaren mende utzi al du? Neu-

ri batean bai, sentimendu moralen teoria garatzen du, baina betiere gizarte ongi antolatatu baten printzipioak eta erakundeak bidezko-ko. Ezer gutxi esaten digu Rawlsek norbanakoaren hautuaz eta hauu horren arduraz. Trebezia, dohain eta ahalmen gehiago duen lagun batek, zergatik nahiko luke bere talentuaren ordaina materiala jasotzea; zergatik baliatuko litzateke desberdintasunaren pizgarriez? Eta horrek nola ekarriko du gizarte osoaren hazkunde ekonomikoa? Hazkunde horrek nola hobetuko du okerren daudenen egoera? Gauza eta azalpen asko erantzun gabe geratzen dira, baina garbi geratzen zaigu Rawlsten printzipioak erakundeak edo instituzioen justizia diseinatzeke irizpideak direla eta estatua modu isolatu batean hartzen duela, munduan estatu eta gizarte ongi antolatatu bakarra izango balitz bezala. Zirriborro bat azaltzen da *Justiziaren Teoriaren* 58. atalean non «nazioen» arteko jatorrizko kokapen baten printzipioak proposatzen dituen, horien artean berdintasuna, autodeterminazioa, norbere buruaren defentsa eta akordioak beteitzeko beharra. *The Law of Peoples* bere azkeneko liburuan, justiziaren teoria eta jatorrizko kokapena herrien elkarteari modu sakonago batean aplikatu zion eta justiziaren printzipioak erki- dego edo herri ezberdinen artean garatu zituen.

Desberdintasun-printzipioaren formulazio modernoago bat aurkitzen dugu lekuko justiziaren edo sen onaren justiziaren ikuskera proposatu duen Jon Elster norvegiarrarengan: ikuskera hori justiziaren arazo jakinekin aritu behar izaten duten pertsonen sortzen dute, ez filosofoek baizik eta abokatuak, ekonomilari-kudeatzaileak, elitako erabakitzaitzeak, zuzendariak. Profesional horiek, ongizatearen inguruko gaiak erabakitzerakoan, honako printzipioak garatuko lituzkete; (1) taldearen ongizate osoa areagotu behar da; (2) helburu-1 hau alboratu daiteke pertsona guztieneko ongizate maila lortuko dutela ziurtatzearen; (3) eskakizun-2 hau, berriz, alde batera utzi behar da gutxieneko maila horren azpian jautitako lagunek beren hautuengatik jauzi badira egoera horretan; (4) eta ñabardura-3 hau alde batera utzi behar da, eta mailaren azpian jautitako pertsonak lagundu behar ditugu, baldin eta haien etorkizunerako planak egiteko aukerak edo pizgarriei eta abaguneei heltzeko gaitasun-eza beren pobrezia eta ga-beziagatik pairatzen baldin badute. Ikusten dugu nola Elster saiatzaren den Rawlsten desberdintasunaren printzipioa pertsonen bizitza-hautuekin lotzen eta pertsonaren ardura nolabait beirreskuratzen, erakundeek finkatutako printzipioez gain.

6. Kritikak

A Theory of Justice liburuak esan bezala filosofia politikoari bere duintasun akademikoa itzuli zion eta gai horrekiko interesa berpizten lagundu zuen. Rawlsten ondoren arlo horretan murgildu den filosofo orok, neurri batean edo bestean, Rawlsten ideiekin aritu behar izan du, aldeko zein kontrako argumentuak finduz eta xehatuz. Bartzuk oso kritikoa, beste batzuk Rawls bera baino rawlsaleagoak, Elsterren kasuan ikusi dugun bezala. Izan ere, Rawlsek filosofo kritikoa batzuekiko –komunitarista batzuekiko esate baterako– kontzesioak egin izanagatik, liberalista peto-petoek Rawlsten azken joera «komunitarista» zaleak arbuaiatu dituzte, eta liberalismoaren funtsetara itzultzea aldarrikatu.

Rawlsten liberalismoari kritikak egin zaizkio liberalismotik bertatik (libertarianismoa dei genezakeena, alegia Nozick-en kritika), baina batez ere komunitarismotik (Sandel, Walzer, MacIntyre eta Taylor), beste korronte nagusi batzuk ahaztu gabe, hala nola kontserbadurismotik (neoons, liberal-republican), marxismotik (Cohen batez ere) edo feminismotik⁷. Kritikei Rawlsek erantzundako moduak adierazten du norainoko *reflective equilibrium* edo oreka gogoetatsua lortu duen bere liberalismoak, eta zeinen zaila bilakatu den kritikatzea, hain zuzen ere kritika asko, batez ere feminismotik eta komunitarismotik egindakoak, egokitzat jo izan dituelako eta bere sistemaren hobekuntza edo fintzea ekarri dutelako.

Rawlsten lankideak Harvardko Unibertsitatean, Robert Nozick filosofoak, justizia libertarioaren defentsari ekin zion Rawlsek *A Theory of Justice* argitaratu eta hiru urtera, *Anarchy, State, and Utopia* (1974) izeneko liburuan. Gaur egun filosofia politikoko ikastaroetan bi liburuok batera irakurri ohi dira. Nozicken ustez ezin da dirua edo ontasunak birbanatzeko neurririk hartu horrelako neurriek pertsonaren askatasuna errespetatzen ez dutelako. *Anarkia, Estatu eta Utopia* liburuan Nozickek askatasuna berdintasunaren gain jartzen du: gizarteko kide batek dagozkion gauza onak eta ontasunak edukiko

⁷ ikus Roger Scruton, *The Meaning of Conservatism*, 2. argit., Londres 1983; Alan Buchanan, *Marx and Justice*, Londres 1982; Alison Jaggar, *Feminist Politics and Human Nature*, Brighton 1983; Elizabeth Frazer eta Nicola Lacey, *The Politics of Community: A feminist Critique of the Liberal-Communitarian Debate*, Londres 1993.

ditu baldin eta horretarako tituluzko baldintza batzuk betetzen badira. Baldintza horiek ontasun horien historiari buruzkoak dira;

1.- ontasuna norbaitek bidez eta legez eskuratu zuen, bere eskubidegatik, adibidez ordura arte ontasun hori inork ez zuelako eskuratu.

2.- pertsona horrek ez bazuen daukan ontasuna zuzenean edo modu jatorrian eskuratu, orduan ontasuna dauka modu eratorri batean salerosketa edo bestelako eskurapen bidezko motaren baten ondorioz, adibidez akordio baten ondorioz.

Baina baliteke ontasuna legez eta bidez eskuratu ez izana. Orduan beharrezkoak egiten dira zuzenketa-printzipioak, hain zuzen ere eskurapena, modu zuzeneko edo modu eratorrikoa izan, legezko eta bidezko ez zelako izan. Teoria horrek ez du proposatzen inolako birbanaketa-mekanismorik, ez baitu ontasunak edo zerbitzuak birbanatzetik amaitzen. Bidezkoa dena eskurapen edo transferentzia bidezkoen ondorioa da, edo beste zuzenketa zuzenen ondorioa da. Pertsona bati ezin zaio desjabetu (kendu) pertsona horrek legez eta bidez daukan ontasuna. Beraz, Nozickek proposatzen digunez, begiratu egin behar genuke pertsonen dauzkaten ontasunak eta aberastasunak nola lortu diren. Haren ustez, ontasun horiek legez eta bidez lortu badira, jaberik ez zutelako, transakzio edo eskualdatze zuzen baten ondorio bezala, edo zuzenketa baten ondorioz, orduan gauza horiek eduki eta gordetzeko eskubidea dago eta estatuak ezin du eskurik sartu. Rawlisen teoriarekin alderatuz, Nozickenak nahiko kontserbadorea dirudi; baina edozein kasutan potentzial aurrerakoa badu, eskurapen zuzenak nola definitzen diren. Baina teoria mugatua da berez, justizia edukitze-tituluetan kokatzen duelako, eta ez merituan edo beharrezko edo merzimenduan. Zuzenketa egiteko atzera begira bakarrik jartzen gara. Pertsona batzuk txirotasun-egoeran daude, eta gauzak ezin dituzte zuzenean eskuratu, gure gizarteko gauza gehienek jabea badaukatelako, eta txiroek ezin dute salerosketaren bidez gauza handirik eskuratu. Beraz, teoria horrek desberdintasunak betikotzeko arriskua du. Baina baliteke gizarte batean okerren dauden horiek modu bidegabe batean desjabetuak izan izana, edo gizarte horretan aberatsen direnek beren ontasunak historikoki modu bidegabe batean eskuratu edo lortu izana, eta kasu horietan ziurrenik Nozickek zuzenketa exijitzaari zilegi iritziko lioke.

Wolff marxismotik aitu da Rawlsi kritika egiten. *Understanding Rawls: A Critique and Reconstruction of A Theory of Justice* berehala argitaratu zuen, Rawlsi *status quo*aren defentsa leporatzen ziola, ohiko praktikatik abiatu izanagatik eta kapitalismoaren sortzen diren harremanetan, jabeago pribatuen edo merkatu-ekonomian sakoneko injustiziaz daudelako, Rawlsek azaleratu ez dituen; baina ez dirudi Wolff Rawlisen teoria benetan aintzat hartzen duenik. Izan ere, *Justiziaren Teoriaren* 42-43. ataletan garbi uzten du bere teoria marximoarekin bateragarri dela. Edo ikusi bestela bertan oinordetzaz proposatzen duena: alegia onargarria dela abantaila gutxien dituzienen alderako denean eta askatasunarekin eta aukera-berdintasun zuzenarekin bateragarri baldin bada.

Feminismotik ere azaldu zaizkio kritikariak: Rawlsek ez omen zituen kontuan hartu familia-harremanetan edota generoaren arabera banatutako lanean sortzen diren sakoneko injustiziaz eta hierarkiak. Baina Rawlsek bakarrik begiratzen zion gizartearen oinarriko egiturari, eta gizartekideek ezjakintasunaren estalkiagatik ez lukete jakin beharko zein sexutakoak diren.

Marxismo analitiko⁸ datorren beste kritikari bat Oxford Unibertsitateko Jerry Cohen izan da, bere *If You're An Egalitarian, How Come You're So Rich?* (Harvard, 2000) liburuan⁹. Rawlsek banaketa-desberdintasunak onartzen ditu baldintza eta muga batzuen barnean –lehen mailako Onak, okerren daudenak hobera jotzea– eta Cohenek kargu hartzen dio printzipio hori gizarte-erakundeetara zabaltzen duelako. Pertsonak bene-benetan onartu eta berenganatuko balute berdintasunaren printzipioa, alegia igoerak sortzen duten pizgarriak, sen diferentziaren ordez, desberdintasuna sortzen duten pizgarriak, jatorrizko kokapenean okerren daudenen egoera hobetzeko denean bakarrik onartuko ziren pizgarriak, ez lirake beharrezkoak izango eta trebezia edo abalmen gehiago dutenek ez lukete ordain materialik bilatuko. Cohenek Rawlsi leporatzen dio justiziaren teoria agintea duten instituzio publikoei bakarrik aplikatu izana, eta pertsonaren hautua, norberaren hautu arrazionala, justiziaren teoriatik at utzi izana. Cohenen ustez, hiritarrei bidezkoak izatea exijitzen badiegu, orduan

8 «Hautu arrazionalaren marxismoa» ere deritzona, neurri handi batean Cohenek sortutako korrontea

9 Liburu hau Edinburgheko Unibertsitatean 1995.ean emandako «Gifford Lectures» hitzaldi sortaren emaitza da.

desberdintasunak sorturiko edo desberdintasuna sortzen duen pizgarria bera bidegabera bilakatzen da, pertsona zuzen batek ez lukeelako inolako desberdintasunarekin zerikusirik nahi izango, ezta bidegaberearen pizgarriekin ere. Eragozpen horiek sortzen dira jatorrizko kokapenean gizakideek ezin dutelako jakin zein izango den beren bizimolde onaren ikuskera, eta, Rawlisen ustez ikuskera guztiek printzipioz berdin balio dutelako behin askatasun berdinarekin printzipioa onartzen dutenean.

Harvardeko beste lankide bat, Michael Walzer, aipatu dugu lehen. Walzerrek, Nozickekin batera, Rawlsi buruzko mintegi-ikastaro bat eman zuen, eta haren ondorioz filosofia politiko-komunitarista edo erkidegozalearen defentsari ekin eta justiziaren arloak bereizi zituen *Spheres of Justice* bere liburuan (New York, 1983). Walzerren ustez, justiziaren eite edo arlo ezberdin bakoitzak bere printzipio bereziak izango ditu. Horrela, gerta liteke on sozialak zati desberdinetan banatzen direnean, eta on sozial bat edukitzeak ez du biderik ematen beste onak lortzeko, ez badute behintzat on horrekiko berezko lotura-rik. Walzerrek kolokan jartzen du Rawlisen azken fineko asmoa; hots, justiziaren teoria abstraktu hutsak ez du izango erkidego politiko baten erakundeen eta politiken diseinua gidatzeko eta epaitzeko gaitasunik, ez badu behintzat erkidego horretako gizartean errotruriko tradizioak eta balioak kontuan hartzen.

Lehenengo printzipioan Rawlsek eta liberalismoak pertsonak aske eta autonomoak direla aldarrikatzen dutenean, eta pertsonok kide garen erkidegoarenak baino lehenagokoak diren eskubideak ditugula esaten dutenean, edo justiziaren printzipioez deliberatzeko orduan gure berezitasunez, gure dohain naturalez edo gure onaren ikuskera bereziet erantzi behar ditugula eta ezjakintasunarekin estali behar gara rela aldarrikatzen dutenean, estatu-ekintzaren oinarritze liberal horiek erkidego horretan errotrurik dagoen bizimodu edo bizimoldearen garrantziari muzin egiten diote, azken finean kide horiek estatuarekiko dituzten betebeharrak bizimolde horiei lotuta daude. Hori da funtsean erkidegozaleatasun edo komunitarismoaren kritika nagusia¹⁰. Erkide-

¹⁰ Komunitaristen kritiketan sakontzeko, eta Rawlsek haietako erantzun gogoetatsua ezagutzeko, ikus S. Mulhall eta A. Swift, *Liberals and Communitarians*, 2. ed. Oxford 1996.

gozalearen ikuspuntutik, pertsonaren eredu liberalak, hots gizakia bere onaren ikuskeratik aldenduta bezala aurkezten duen ereduak, funtsezko ideia bat ahazten du: pertsonak eratu egiten direla onaren ikuskera horien kariaz. Gizartearen ezaugarriek moldatuko dute gizartekidearen beraren buru-ulermena eta haren onaren ikuskera. Bai, baina Rawlsek askatasun pertsonalari ematen dio lehentasuna, gizartearen kontzeptzioen gainetik, eta horregatik bidezkotu dezake kontzientzia-objektzioa eta desobediencia zibila (ikus 55-59. atalak): «Konstituzio demokratikoaren sendotasunean sinetsi eta hura defendatzeko egin behar harra onartzen dudan arren, lege partikularrak betetzeko egin behar bide egin dakiok irizki kolektiboa nahikoa bidegabea den egoeretan (...) desobediencia molde egokiak, adibidez, desobediencia zibila ko ekintzak edo kontzientzia-objektzioa, indarrean jarritako programa politikoak demokratikoki zuzentzeko beharrezkoak eta arrazoizkoak direla pentsatzen den heinean, gure jokatubidea bat dator konstituzio demokratikoa onartzearekin (45. atala, 364. orrialdea).

Jose Ramon Bengoetxea Caballero
UPV/EHU